

Belangstelling voor de middeleeuwen in het humanistisch onderwijs der XVIIe eeuw¹

DOOR

Dr. J. ANDRIESSEN S.J.
lid der Maatschappij

De tijd waar men zich de renaissance voorstelde als een hergeboorte van of terugkeer naar de oudheid (in kunst, literatuur, pedagogie, wijsbegeerte enz.) en bijgevolg als een volkomen breuk met de middeleeuwen, is reeds lang voorbij. Uit allerhande studies is steeds meer gebleken dat de werkelijkheid van de XVe en XVIe eeuw niet strookte met een dergelijke al te simplistische opvatting en in feite een zeer gekompliceerd geheel uitmaakte waarin oude en nieuwe stromingen dooreenliepen. Er lag wel degelijk continuïteit in de ontwikkeling van de ideeën.

Zo kunnen we, om ons tot één gebied te beperken, inderdaad konstateren dat de intenser studie van de oudheid de belangstelling voor het middeleeuws verleden uiteraard niet uitsloot. Heeft ze wel misschien in bepaalde gevallen en op bepaalde ogenblikken remmend daarop ingewerkt, anderzijds heeft ze zeker ook bevruchtend in dat opzicht gewerkt en kwam de nieuwe geest de beoefening van de geschiedenis ten goede². Namen als Jacob de Meyer, Molanus, Haraeus, Miraeus en vele anderen zeggen voldoende hoe te onzent de humanistische tijdgeest aan de middeleeuwse geschiedenis en aan het eigen nationaal verleden een ruime plaats heeft verleend³. Vanwege de Jezuïeten, die dan toch als representatieve dragers van de humanistische ideeën worden voorgesteld, ontbrak het evenmin aan belangstelling op dit punt: een Buzelin schreef zijn *Annales Gallo-Flandriae* (Dowaai, 1624), Filips d'Oultreman publiceerde *Constantinopolis Belgica, sive de rebus gestis a Balduino et Henrico Impp. Constantinopolitanis ortu Valentianensibus Belgis libri duo* (Doornik, 1643), Rosweyde stelde

(1) Lezing, gehouden op 23 maart 1958 voor de Maatschappij, groep Algemene geschiedenis.

(2) Vgl. E. FUETER, *Geschichte der neueren Historiographie*³, München-Berlijn, 1936, boek I en II. Een zelfde uitspraak dringt zich trouwens op in verband met de belangstelling voor en het gebruik van de volkstalen.

(3) Vgl. o.m. V. WALGRAVE, *De Renaissance en de eerste uitingen van het moderne volksbewustzijn in Kultuurleven*, XII (1945), 167-189 en 396-418, en B.A. VERMASEREN, *De katholieke Nederlandsche geschiedschrijving in de XVIe en XVIIe eeuw over den opstand*, Maastricht, 1941.

een *Kerckelycke Historie van Neder-landt* (Antwerpen, 1623) samen en hield zich bezig met hagiografische opzoekingen die na zijn dood zouden leiden tot de grootse onderneming der *Acta Sanctorum* (Antwerpen, 1643 vv.) door Bollandus, Henschenius en hun opvolgers. Dit alles wordt hier slechts even in herinnering gebracht alvorens meer bepaald onze aandacht te laten uitgaan naar de rol die de geschiedenis in het humanistisch onderwijs van die dagen speelde.

Dat humanistisch onderwijs legde de volle nadruk op de vorming tot volwaardige menselijkheid en zag de weg daarheen in de *eloquentia*, een begrip dat zeker heel wat meer omvatte dan onze « welsprekendheid »⁴. Essentieel en omvangrijk kernstuk in die opleiding was het onderricht van de klassieke talen, het Latijn en in mindere mate ook het Grieks. Had de wijsbegeerte er nog een voltooiende functie, de *lingua vernacula* of volkstaal werd slechts okkasideel bij het onderricht betrokken (langs diktee, vertalingen of katechismusuitleg), maar haar kennis werd toch noodzakelijk geacht, m.a.w. ze moest dus als het ware door het leven zelf worden aangeleerd⁵. Dit was eveneens het geval voor de geschiedenis: om haar groot nut als volstrekt onontbeerlijk beschouwd, werd ze nochtans in geen enkele les *ex professo* onderwezen⁶. Toen de Rijnprovincie van de jezuïetenorde, in haar beoordeling van de *Ratio Studiorum* van 1586, voorstelde een geschiedenisles in het poësisprogram in te schakelen, heeft men te Rome de kwestie in ernstig beraad genomen; het verslag van de besprekingen ontbreekt ons, maar we kennen het resultaat: het voorstel werd afgewezen. Die les paste blijkbaar niet in het pedagogisch schema, en bovendien heeft men waarschijnlijk een expliciet onderwezen geschiedenisvak te moeilijk gevonden voor knapen van die leeftijd⁷. Het volstond, zo meende men, tijdens de andere lessen af en toe de nodige uitleg te verstrekken om de leerlingen reeds die historische bagage mee te geven die hun leeftijd paste; zeker was daar ook

(4) Zie J.B. HERMAN, *La pédagogie des jésuites au XVIIe siècle*, Leuven-Brussel-Parijs, 1914, 203-230, en P.N.M. BOT, *Humanisme en onderwijs in Nederland*, Utrecht-Antwerpen, 1955, 76-82.

(5) « Cela veut dire que, pour nos ancêtres, il y avait des branches absolument nécessaires qu'on peut étudier en dehors des classes ! L'idée est plus neuve, plus féconde qu'on ne pourrait croire à première vue » (J.B. HERMAN, *op.cit.*, 212). Cfr. Fr. DE DAINVILLE, *La naissance de l'humanisme moderne*, Parijs, 1945, 292-294.

(6) Cfr. J.B. HERMAN, *op.cit.*, 215, en vooral Fr. DE DAINVILLE, *L'enseignement de l'histoire et de la géographie et le « Ratio Studiorum »*, in *Studi sulla Chiesa antica e sull' Umanesimo. Studi presentati nella Sezione di Storia Ecclesiastica del Congresso Internazionale per il IV Centenario della Pontificia Università Gregoriana, 13-17 ottobre 1953*, Rome, 1954, 132, 134, 153.

(7) « L'histoire est... l'étude de toute la vie, de l'âge mûr principalement » (J.B. HERMAN, *op.cit.*, 217).

enig kritisch inzicht op zijn plaats, en dit kon hun worden bijgebracht door het vergelijken van de gegevens uit sommige klassieke auteurs. De jongens wier persoonlijke belangstelling de richting van de geschiedenis uitging, hadden trouwens nog heel wat historische lectuur te hunner beschikking, wanneer ze die wensten⁸.

Nu moet hier onmiddellijk worden opgemerkt dat deze okkasionele geschiedbeoefening zeer sterk antiek was gekleurd. Het overgrote deel van wat de kolleges aan verzenbundels, toneelstukken, deklamaties, disputaties en andere produkten hebben nagelaten is gewijd aan klassieke, bijbelse of mythologische onderwerpen; ze zijn doorgaans in het Latijn gesteld, en hun toon... valt niet uit de toon! Onmiskenbaar genoot de oudheid de historische voorkeur van die jaren... Toch zou het niet opgaan van een exklusive belangstelling te spreken. Onder de vele uitingen van parascholaire activiteit bevinden er zich een zeker aantal die betrekking hadden op aktuele gebeurtenissen (blijde inkomsten, openbare feestelijkheden, hervorming en katholieke restauratie e.a.), andere die handelden over het eigen verleden van land of volk. Deze laatste juist interesseren ons in dit artikel het meest.

Om hier slechts enkele voorbeelden van dit « nationaal » genre aan te stippen: er verschenen gedichtenbundels over Roermonds verleden (*Ruraemunda illustrata*, in 1613) en over de Antwerpse bisschoppen (*Fama postuma praesulum Antverpiensium*, in 1611); er werden toneelstukken opgevoerd over Karloman (te Doornik, 1603), over Liederik en de forestarii (te Gent, 1638 en te Antwerpen, 1643), over Godfried van Bouillon (te Brussel, 1648), over Dirk van den Elzas en het Heilig Bloed (te Brugge, 1611), over Filips de Goede (te Doornik, 1608 en te Winoksbergen, 1638), enz. Een der merkwaardigste specimina uit deze produktie is een boekje dat in 1605 te Brugge werd gepubliceerd onder de titel *Iudicium Panegyricum Quadrimestris pop. Flandriae*. Een ietwat gedetailleerde studie van zijn toon en inhoud kan ertoe bijdragen het onderwerp van ons artikel op konkreter wijze uiteen te zetten⁹.

(8) Voor deze episode: zie Fr. DE DAINVILLE, *L'enseignement...*, 139-148; J.B. HERMAN, *op.cit.*, 216-217. Een van de paters die meewerkten aan het opstellen van de definitieve tekst der *Ratio Studiorum* van 1599, de bekende humanist Horatius Tursellinus, publiceerde in dat zelfde jaar 1599 een compendium van de kerkelijke en profane geschiedenis, de *Historiarum ab origine mundi usque ad annum 1598 Epitomae libri X*, een boekje (416 p.) dat een enorme bijval en verspreiding zou kennen, zelfs in protestantse landen (zie C. SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, dl. VIII, kol. 151-156).

(9) Een bondige ontleiding van het boekje verscheen in onze verhandeling over *De Jezuiten en het samenborigheidsbesef der Nederlanden, 1585-1648*, Antwerpen, 1957, 208-211.

Een exemplaar van dit boekje berust in de Stadsbibliotheek te Brugge en draagt op de keerzijde van de bandomslag een etiketje met o.m. de waarschuwende woorden *valde rarum*, die uiteraard enige aandacht voor deze publikatie schijnen te willen vragen¹⁰. Het boekje meet 13 op 17 cm en beslaat 48 folio's (genummerd volgens de letters A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, die ieder vier folio's hebben, behalve A die er zes en M die er slechts twee heeft). De daareven reeds vermelde titel *IUDICIUM/ PANE-GYRICUM/ QUADRIMEMBRIS/ POP. FLANDRIÆ:/* wordt omschreven en verduidelijkt door de ondertitel *QUO LAUDUM GENERE / potissimum praestet Flandria; / MILITIA ? POLITIA ? OPIBUS ? RELIGIONE ?* De daarbij aansluitende woorden *ACTIONES DUÆ* doen denken aan een toneelopvoering, maar in feite hoort het werkje, zoals uit een nadere kennismaking weldra zal blijken, eer thuis in het genre van de *declamationes* of *disputationes*: het bevat de tekst van een welsprekendheidstornooi dat twee dagen in beslag nam. Het boekje werd gedrukt: *BRUGIS FLAND./ APUD PETRUM SOE-TAERT,/ anno M.DC.V.* Op de titelpagina draagt het bovendien het IHS-monogram, binnen vier concentrische kringen met allerlei versieringsmotieven en omkaderd door een vierkante lijst met een engelenkopje in elke hoek. Wekt dit monogram dadelijk het vermoeden op van een jezuïetische invloed, de expliciete bevestiging daarvan geeft de laatste bladzijde waar onderaan te lezen staat: *BRUGIS, IN COLLEGIO SOCIET. IESU./ IDIB. IUNII. M.DC.V*¹¹. Met de vermelding dat op de voorlaatste bladzijde de kerkelijke goedkeuring prijkt van *ARNOLDUS A MECHLINIA/ S. Th. Lic. & Archidiaconus Brug.*¹² kan de uiterlijke beschrijving van het boekje eindigen.

Over opzet en ontstaan vernemen we nadere bijzonderheden uit de Latijnse opdracht (A2-A3v) *Reverend. mis Primatibus et Nobil. mis Ampl. misque Quattuor-membris Flandriae, Gandavo, Bruggae, Iprae, Franconatui.* Ze werd opgesteld door vijf retorikaleerlingen van het Brugs jezuïetenkollege: Jacobus de Mil, Nicasius Audeiantius, Balduinus Rommelius, Nicolaus Dorpius en Nicolaus

(10) Graag betuigen we hier onze dank aan de heer bibliothekaris voor de welwillendheid waarmee hij ons het kostbare werkje gedurende enkele weken ter beschikking uitleende.

(11) Het jezuïetenkollege te Brugge opende op 12 maart 1575, maar in augustus 1578 moesten de paters wegens de politieke onlusten de stad ontruimen. In juni 1584 werd het kollege heropend. Pater Jacobus Stratius (van der Straeten), uit Brugge afkomstig, had er sinds 1604 de leiding als rektor.

(12) Deze was aartsdiaken sinds 31 januari 1605. Zie *Compendium chronologicum episcoporum Brugensium, necnon praepositorum, decanorum, et canonicorum, etc. ecclesiae cathedralis S. Donatiani Brugensis*, Brugge, 1731, 93. Nog over hem aldaar pp. 104 en 135. Hij stierf op 28 oktober 1635.

van Wommene, allen Bruggelingen¹³. De jonge auteurs prijzen de Heren Staten om hun belangstelling voor alle kulturele uitingen, met name voor de toneelopvoeringen, hun drukke ambtsbezigheden ten spijt. Door hun aanwezigheid op de uitvoering van de *declamatio* willen ze de jeugdige acteurs aanmoedigen. Wat hun daar wordt aangeboden («scholasticam hanc suam exercitationem», f.A2), is een welsprekendheidstornooi over Vlaanderens roem¹⁴. Hieraan nemen deel : Mars (de krijgsmoed), Mercurius (de rijkdom en pracht), Apollo (het vernuft) en Religio (het Rooms geloof). De jury bestaat uit : Ganda, Bruga, Ipra en Franconia, en wordt voorgezeten door Flandria.

Het lag natuurlijk in de bedoeling van de vijf voormelde knapen, die niet alleen de opdracht maar ook de tekst van het gehele boekje hadden opgesteld, bij de opvoering zelf een rol te vertolken. De Staten-bijeenkomst die te Brugge was voorzien, werd echter een tijdje uitgesteld¹⁵ en intussen beëindigden de auteurs hun retorika, zodat ten slotte de personages door negen andere knapen werden uitgebeeld bij de opvoering van het spel op 12 en 13 juni te Brugge¹⁶.

In een eerste bedrijf komen, na een inleidingsdialoog, achtereenvolgens de vier redenaars aan het woord om Vlaanderens prestaties op militair, op economisch-artistiek, op institutioneel-wetenschappelijk en op godsdienstig gebied te verheerlijken en elk voor zich het leeuwe-aandeel in 's lands roem en grootheid op te eisen. Iedere spreekbeurt wordt gevolgd door een korte dialoog waarin de juryleden aan de spreker de gelegenheid geven enkele detailpunten uit zijn betoog te belichten of uit te diepen. De zitting eindigt met het besluit dat er nogmaals op dit uitgebreide en rijke thema moet worden ingegaan. Dit gebeurt inderdaad daags nadien, in een tweede bedrijf, met hetzelfde schema : aanvangsdialoog, vier nieuwe pleidooien, telkens weer door een korte dialoog afgesloten. Eindelijk doet dan de jury haar uitspraak : dat wel degelijk

(13) De drie laatstgenoemden werden jezueit, Dorpius en van Wommene in oktober 1607, Rommelius in januari 1608.

(14) «De Flandriae laudibus pulcherrimae Patriae suae, qua poterit voce, sibi disserendum proposuit...; et vero quae res ob oculos subjecta magis unicuique esse potest, quam cuiusque Patria, quam Parens illa charissima? et Flandris praesertim, quam haec amplissima et Quadrimestris Flandria? Cuius in omni genere tantae laudes sunt, ut rerum pulchritudo, suum ipsius splendorem verbis allatura esse videatur potius, quam a verbis alienum requisitura» (f.A3r-v).

(15) Over dit uitstel en over de reden daarvan konden de heer J. Denys, conservator van het staatsarchief te Gent, en de heer A. Schouteet, conservator van het stadsarchief te Brugge, ons geen opheldering verschaffen. Graag zeggen we hun hier onze dank voor hun bereidwilligheid.

(16) Nl. Joannes de Gryse, Ludovicus Egghelinck, Franciscus vande Voorde, Jacobus Rommelius, Dionys. van Woestwinckele, Petrus Reivaert, Franciscus a Sandyck, Martinus Spillebeen en Jacobus Bruninck (f.A4v).

in het geloof de oorsprong en verklaring van Vlaanderens luister te zoeken is, — een uitspraak die, gezien de omstandigheden van tijd en plaats, niemand zal verwonderen en die van bij de aanvang kon worden voorspeld.

Uit deze nog vrij algemene verkenning van en eerste contactname met het boekje blijkt reeds dat het daarin voorgestelde stuk door zijn opzet en bouw uitstekend past in de humanistische vorming van die tijd waar de *eloquentia* juist zulke sterke nadruk kreeg, waar het element wedijver zijn plaats had¹⁷ en waar er zo graag en veelvuldig gebruik werd gemaakt van symbolische personages.

Ook door zijn vorm behoort dit stuk tot de typische produkten van het humanistisch onderwijs. Het is geschreven in een vloeiend redenaarslatijn dat er duidelijk naar streeft zo dicht mogelijk aan te leunen bij het model, de bewonderde en meermaals vermelde Tullius (Cicero!). De uitdrukking is naar onze hedendaagse smaak wel wat omslachtig en de toon opgeschroefd. Velerhande citaten uit de klassieke auteurs, allerlei reminiscenties uit de antieke geschiedenis, vergelijkingen met gebeurtenissen en figuren van de Romeinse oudheid getuigen welsprekend van het renaissanceklimaat waarin de jeugdige opstellers hun dagelijkse klasuren doorbrachten.

Wat nu echter de inhoud zelf betreft, daar vinden we het alleszins zeer merkwaardig dat deze kollegeleerlingen, in een van humanisme doordrongen milieu en stijl, wel in hoge mate vertrouwd lijken met de literatuur over het Vlaams verleden, waaruit ze overvloedige gegevens putten om hun zienswijze in het tornooi te staven en te doen zegevieren. Juist op dit punt zouden we even nader willen ingaan aan de hand van een zeker aantal konkrete voorbeelden die we min of meer systematisch zullen trachten te rangschikken.

We beginnen met de twee pleidooien over Vlaanderens krijgsoeroem (ff. B1-B4v; G2-G4v). Het zal niemand verwonderen van bij de aanvang een uitbundige lof over de dapperheid van de Nerviërs te horen: hier kon de opsteller van beide pleidooien zich immers verlaten op het gezag van Caesars beroemde uitspraak¹⁸ en vergde het van hem geen bijzonder grote moeite om in de Nerviërs de voorouders van de *Flandri* te zien. Maar dit is slechts

(17) Vgl. P.N. BOT, *op.cit.*, 56-58; H.W. FORTGENS, *Schola latina*, Zwolle, 1958, 61; Th. SIMAR, *Etude sur Erycius Puteanus (1574-1656), considéré spécialement dans l'histoire de la philologie belge et dans son enseignement à l'université de Louvain*, Leuven, 1909, 145-149. Wat de jezuitenkolleges betreft, zie J. B. HERMAN, *op.cit.*, 83 en 102.

(18) « sed inter fortissimos Gallorum Belgas » (f.B1v).

een uitgangspunt om de lijn verder door te trekken naar tijden waarvoor op geen Caesar of andere antieke auteurs kan worden voortgebouwd. Na enkele eeuwen hebben de *Flandri* het Romeinse juk afgeschud en hoogstwaarschijnlijk bevonden er zich ook *Flandri* onder Odoakers troepen die Rome ten val brachten (f.B3). Met die mening heeft de opsteller zich nochtans op ijs-van-één-nacht gewaagd, en hij haast zich dan ook vaster grond onder zijn beweringen te voelen. Hij weet zich pas veilig wanneer hij Boudewijn de IJzeren ontmoet. Met hem zet immers de onafgebroken rij manhaftige graven in, die Vlaanderen roem hebben bezorgd door hun dapper verweer tegen iedere aanval, terwijl de bevolking van haar kant eveneens door onverschrokkenheid uitmuntte. Duitse keizers, Franse en Engelse koningen mochten, alleen of in onderling verbond, Vlaanderen belagen, steeds hield het stand en sloeg het de aanvallers terug (f.B3). Zo verging het b.v. keizer Hendrik III die in het midden der XIe eeuw dwars door het West-frankische rijk Vlaanderen wilde binnendringen: Boudewijn V versperde hem niet enkel de toegang door een lange verdedigingsgracht die in drie dagen tijds werd gegraven, maar achtervolgde hem dan nog zegevierend tot Mainz toe (ff. B3r-v)¹⁹. Gedurende de regering van graaf Filips van den Elzas rukten Engelsen en Fransen samen tevergeefs tegen Vlaanderen op (f. B3v)²⁰. Toen in 1297 Frankrijk, gebruik makend van een noodlottige verdeeldheid onder de Vlamingen, graaf Gwijde in hechtenis had genomen en het pleit beslecht scheen, beseften de Vlamingen dat hun vrijheid op het spel stond; ze versloegen en verdreven de Fransen, en kort nadien behaalden ze te Kortrijk, trots hun numerieke minderheid, een schitterende zege op het machtige leger van Filips de Schone (*Philippus Pulchrobarbus*); ze doodden er 22.000 vijanden, terwijl er in hun eigen rangen slechts 100 sneuvelden, en ze maakten 700 gulden sporen buit, ja volgens een geloofwaardig getuige zelfs 4.000 (ff. B3-4)! Die zege bij Kortrijk, waarover de auteur zich in lyrische ontboezemingen uitlaat²¹, heeft de Fransen met zulk ontzag vervuld dat ze in de eerstvolgende jaren, tijdens de regering van Filips, van zijn zoon Lodewijk (die nochtans, naar men zegt, zijn bijnaam *le Hutin* kreeg omdat hij er zo op

(19) De hier behandelde gebeurtenis is een bekende episode uit de strijd van keizer Hendrik tegen Godfried van Brabant, Dirk van Holland en Boudewijn V. Alleen de toespeling op Mainz (« sed Moguntiam usque vos victum victores sitis persecuti », f.B3v) is niet duidelijk. Wel ondernamen de drie graven een veldtocht tegen Nijmegen en tegen Verdun.

(20) In de jaren 1180-1186.

(21) « Cortracenam illam, victoriam dicam? an non immortalitatem potius? flandrico nomini comparastis. Cortracenam! Unde Cortracenus ager exterarum nationum Sepulcri nomen accepit immortale » enz. enz. (f.B4).

gebrand was de strijd tegen de Vlamingen aan te gaan) en zelfs van Filips van Valois, de kamp niet aandurfd en aankonden (ff. B4v, C1).

In 1379 was Gent, door een Frans geschiedschrijver zelf ooit eens onder de dapperste steden ter wereld vermeld (f.B2), door 60.000 vijanden omsingeld; toch vond het op dat hachelijke ogenblik nog de gelegenheid een sterke schare uit te zenden tegen twee naburige steden (f.B2). Korte tijd nadien doorstond Frans Ackerman met de zijnen heldhaftig het zware beleg van Damme vanwege 100.000 Fransen, en wisten allen ten slotte, toen de stad reddeloos verloren was, heelhuids te ontkomen (f.B2v). Van hun kant deden de vrouwen in dapperheid niet onder voor de mannen: die van Nieuwpoort b.v. namen, met de helm op het hoofd, hun aandeel in de verdediging van hun stad tijdens een Frans beleg (ff.B2v-B3), en die van Gent gordden hun mannen de wapens om en vuurden hen aan alsof zij zelf ten strijde wilden trekken (f.B3).

Evenmin ontbreken in Vlaanderens geschiedenis de staaltjes van persoonlijke moed. Te Bouvines, waar het op een nederlaag uitliep, onderscheidden zich twee ridders uit het Brugse Vrije, Philippus en Petrus van Maldegem (f.B2v). Filips de Goede nam zelf in een gevecht twee Franse edelen gevangen (f.B2) en zijn zoon Karel verwierf zich door zijn dapperheid de bijnaam de Stoute (ff.B2, C1). Tweemaal is het gebeurd dat een Franse koning zich in volle veldslag gevangen moest geven, telkens aan een ridder uit Vlaanderen, nl. Jan II aan Denijs van Morbeek te Poitiers in 1356 en Frans I aan Charles van Lannoy te Pavia in 1525 (f.B2). En dan is er nog de Gentse vaandrig Cornelius Sneysens van 1452 die — de auteur vermeldt niet dat het hier de strijd van Gent gold tegen de Boergondische landsheer Filips — dodelijk getroffen en op de knieën neergestort, zich tot zijn laatste ademtocht bleef weren, het vaandel in de ene, het zwaard in de andere hand... (f.B2v).

Met nadruk wijst de opsteller er verder op, dat Vlaanderen steeds ter verdediging, nooit ter verovering heeft gestreden, en ook dat Vlaanderen herhaaldelijk anderen te hulp kwam. Zo dankt b.v. Karel de Eenvoudige zijn koningstitel aan de tussenkomst van Boudewijn de Kale en het behoud van zijn koningsmacht aan de steun van Arnulf de Grote (f.G2). Boudewijn V verleende hulp aan Willem van Normandië in 1066 (f.G2v), en Willem van Ieper²² redde koning Steven van Blois uit de handen van de vijand en kreeg tot loon hiervoor een Engels graafschap in leen (ff. B2r-v, G2v). Filips van den Elzas steunde zijn suzerain Filips-August tegen

(22) Bedoeld is Willem van Loo, de tegenstander van graaf Karel de Goede, die na diens dood en na de troonsbestijging van Dirk van den Elzas naar Engeland uitweek, waar hij betrokken raakte in de oorlog tussen Matilde en Steven van Blois.

Engeland (f.G2), Jan zonder Vrees kwam tussen ten voordele van Parijs (ff.G2r-v) en Edward van York kon rekenen op de hulp van Karel de Stoute (f.G2v). Een bijzonder luisterrijk aandeel had Vlaanderen natuurlijk ook in de kruistochten. De graven Robrecht van Jeruzalem, Dirk en Filips van den Elzas, Boudewijn IX en hun volgelingen onderscheidden zich in het Oosten, en Filips de Goede had nog grootser plannen. De zwarte leeuw uit Vlaanderens wapen vereeuwigd al die roemvolle daden²³, zoals ook het schild van het stadje Biervliet met zijn viervoudige letter B²⁴ voor altijd de herinnering bewaart aan de onverschrokken houding van een schare Biervlietenaren bij de inname van Konstantinopel in 1203 (ff.G3v-G4).

In zijn beschouwing over Vlaanderens pracht en rijkdom (ff.C2-C4v, H2-H4v) weidt de volgende spreker, naar het voorbeeld van Guicciardini en trouwens meermaals met verwijzing naar diens werk²⁵, uit over de vruchtbaarheid van de Vlaamse bodem, over de aanleg en inspanning van zijn bewoners, over de vele fraaie gebouwen, over al het mooie dat Vlaanderen tot een soort aards paradijs maakte (f.C2v). Zo verheerlijkt hij o.m. de wondere vruchtbaarheid van Veurne-Ambacht en van het Waasland, de sterke paarden van het Brugse Vrije en het rijke vee van Lampernisse, de vele vissen in de Schelde en de haringvangst op zee (f.C3, D1). Hij zingt de lof van de vette en smakelijke Vlaamse boter (f.D1v) en van de heerlijke appels en peren (ff.C2v-C3). Hij herinnert aan de betekenis van het destijds bloeiende Hondschote (f.H3v). Hij wijst op Vlaanderens handelsroem die, de ongelukkige omstandigheden ten spijt²⁶, nog immer stand houdt, en vindt in het feit dat de buitenlanders de term *Flandria* gebruiken voor het gehele *Nederlant* een afdoend bewijs van Vlaanderens van oudsher wijd en zijd verspreide handelsfaam (H2r-v). Vreemdelingen bewonderen hier de enorme bevolkingsdichtheid, de indrukwekkende stadhuizen, de fraaie steden, het ongeëvenaarde

(23) « sic tu insigni illo Nigro Leone, quod aeternum devictae Syriae foret monumentum, insignita es » (f.G4).

(24) « municipium vestrum (heu! nunc propter Oceani, Haereticorumque aestus vestra ope destitutum, sed non immortalitate tamen gloriae vestrae » (f. G 4). De viervoudige letter B wordt in verband gebracht met de Byzantijnse keizerspreuk: basileus basileoon basileusi basileuoon (rex regum reges).

(25) Het welbekende *Descrittione di tutti i Paesi Bassi* van de Italiaanse koopman Ludovico Guicciardini die in de XVIe eeuw te Antwerpen verbleef. De eerste Italiaanse uitgave van zijn boek verscheen in 1567; naderhand volgden vertalingen in het Latijn, Frans en Nederlands.

(26) Gespecificceerd: « iniuria temporum, Martis tumultus, Batavorum rabies » (f.H2).

Brugge met zijn beroemde « Bursa »²⁷, zijn Reie (de Nederlandse term staat verlatijnst in de tekst) en zijn typische bruggen²⁸. Van Vlaanderens welvaart getuigen nog het smaakvolle huisraad, de kleurige klederdracht, de weelderige opsmuk, de weidse ommegangen. Daarvan getuigen evenzeer de schilderkunst, de tapijtvervaardiging en zoveel andere takken van de kunst (ff.C3v-C4v). Daarvan getuigen ook zijn uitgestrekte grenzen, want als het eertijds kleine gebied zo is uitgroeid, dankt het dit grotendeels aan de hoge geldsommen waarmee het zich dorpen, steden en streken heeft kunnen opkopen (f.C2). Daarvan getuigen zelfs zijn militaire prestaties, want voor al die krijgsondernemingen waarover de vorige spreker de lof zong, moest er nog voldoende geld voorhanden zijn, zoals dit trouwens pas zeer duidelijk bleek bij het driejarig beleg van Oostende (ff.C2r-v).

Meer dan al die beschouwingen interesseren ons echter hier nogmaals de talrijke historische bijzonderheden die ter illustratie in het betoog worden ingeweven. Zoals b.v. het aandeel van Boudewijn III (in de korte tijdspanne waarin hij namens zijn vader Arnulf de Grote het grafelijk gezag uitoefende) in de sterke opbloei van de handel door zijn vredesverordeningen en door zijn steun aan de markten van Brugge, Torhout, Kortrijk en Kassel (f.I1). We vernemen dat in 1339 het Franse garnizoen van Doornik bij een uitval meer dan 20.000 stuks vee (schapen, koeien en zwijnen) uit het over-Leise gebied kon buit maken (f.D1), dat een Vlaamse vloot in 1386 uit La Rochelle 9.000 vaten wijn als lading vervoerde (f.I1), dat te Brugge op zeker ogenblik tot 150 vreemde schepen voor anker lagen (f.H2).

Tekenend voor Vlaanderens rijkdom is de nijldige verzuchting die de Franse koningin Joanna van Navarra zich bij haar bezoek te Brugge in 1301 liet ontvallen: dat ze meende alleen koningin te zijn, maar zich hier door een massa andere omringd zag (ff.H4r-v)! En een echo op die uitroep wordt waargenomen in de verwondering van de Franse dauphin Lodewijk die vast overtuigd was dat geen enkel land in Europa Frankrijk in pracht en praal evenaarde maar die tijdens zijn vijfjarige ballingschap aan het Boergondische hof van Filips de Goede moest ervaren hoe welvaart en weelde hoogtij vierden in Vlaanderen (f.C2), of in de verbazing van de Spanjaards die met Filips II voor de eerste maal in het land kwamen (f.H2v). Welke schitterende luister spreidden

(27) Met de reeds door Guicciardini gegeven woordverklaring.

(28) « Pontes autem lapideos, ligneos, rectos, arcuatos tanto numero. tanta elegantia, tanta civium commoditate, ut non immerito ab his Bruga dicenda foret, si non ab illo Ponte ligneo vetustiore Maiores nostri patrium nomen indidissent » (f. H 3, met een nadere verklaring van de laatste zinsnede op f. I 1v).

CORPVS
CHRISTIANORVM

J. P. MIGNE

PATROLOGIA
LATINA ET GRAECA

UITGAVEN BREPOLS — TURNHOUT

herdrukken delen van de Latijnse Patrologie. Nadien zal ook een dergelijke aanvullende inleiding gemaakt worden op de niet uitverkochte delen.

De uitgave van een supplement op de Griekse Patrologie dat de teksten zal bevatten die sinds Migne uitgegeven werden en niet voorkomen in de grote bestaande collecties, ligt ter studie.

*
* * *

De aanpassing van de Patrologieën van Migne aan het huidig wetenschappelijk peil zal door specialisten verzorgd worden, volgens de richtlijnen van de monniken van Steenbrugge voor het Middeleeuwse gedeelte en volgens die van de Benedictijnen van Chevetogne voor de Griekse Vaders.

Door de verwezenlijking van dit opzet, hoe noodzakelijk beperkt ook, zal de uitgave van Migne wederom even waardevol als onontbeerlijk zijn.

J. P. MIGNE, PATROLOGIÆ CURSUS COMPLETUS, SERIES LATINA ET GRÆCA

Verkoopsvoorwaarden

Prijs : per deel (genaaid) B. fr. 600.—

De inschrijvers op een volledige reeks (Latijnse of Griekse) genieten 10% korting.

De inschrijvingsvoorwaarden op het Corpus Christianorum vindt men op een bijgevoegd prospectus.

De inschrijving op een volledige reeks omvat alle delen, hetzij van de Latijnse reeks, hetzij van de Griekse reeks, welke op het tijdstip van levering beschikbaar zijn of nog zullen verschijnen.

De lijst van de delen die momenteel leverbaar zijn, vindt men op een bijgevoegd blad. De nummers waarbij vermeld staat « in beperkt aantal » zullen geleverd worden in de volgorde van bestelling en dit zolang de voorraad strekt.

In geval het aantal aanvragen de herdruk van een deel zou wettigen zullen de uitgevers de inschrijvers vooraf inlichten, en hun de prijs en de verkoopsvoorwaarden mededelen.

PATROLOGIÆ LATINÆ SUPPLEMENTUM

door E. P. P. Hamman.

De eerste aflevering van boekdeel I is verschenen. Zij bevat 475 bladzijden en omvat de inhoud van de 13 eerste delen van de Latijnse Patrologie.

De prijs van deze aflevering bedraagt B. fr. ■■■.—**275**

trouwens een Filips de Goede en een Karel de Stoute niet tentoon, bij het bezoek te Parijs in 1461 of bij de besprekingen te Trier in 1473 (f.H3v) !

Dat Vlaanderen zijn voorspoed in ruime mate dankt aan de aanleg en bekwaamheid van zijn bewoners, behoeft nauwelijks enige verklaring voor wie ziet hoe vernuftig dezen allerlei nieuwe technieken wisten uit te denken of elders ontleende procédés tot volmaaktheid hebben gebracht. Zo komt aan Biervliet, en met name aan de beroemde Willem Beukelszoon²⁹ de eer van de uitvinding van het haringkaken toe (f.D1), en Jan van Eyck³⁰ kan erop bogen als eerste de olieverftechniek in de schilderkunst te hebben aangewend (f.C3v). Met fierheid wordt herinnerd aan de lof die de vermaarde (*famosissimus*) Petrarca en koning Alfons van Spanje³¹ de Vlaamse textielnijverheid hebben toegezwaaid (f.C4), wordt gewezen op de vaardigheid van de blinde vakman Martinus uit Wervik³², o.m. in het vervaardigen van muziek-instrumenten (f.C4v), wordt uitgebreid over de artistieke begaafdheid van sommige vrouwen, zoals Livina Beninck en Suzanna Hurembouts³³, die om hun schilderstalent door de Engelse koning naar zijn hof ontboden en zeer geprezen werden (f.C4).

Het overzicht van Vlaanderens staatkundig verleden (ff.D2-E2; I2-K1) bevat vanzelfsprekend de genealogische lijst van de Vlaamse graven, die enerzijds opklimt tot de stamvader Liederik en langs de gemalin van Boudewijn de IJzeren zelfs tot Karel de Grote, anderzijds in één lijn voortloopt, over de Boergondische hertogen, tot Karel V, Filips II en de huidige heersers, de aarts-hertogen. Die schitterende en roemrijke dynastie heeft haar afstammelingen in haast alle Europese vorstenhuizen uitgehuwelijkt en zelfs op konings- en keizerstroon gebracht (ff.D3v-D4; E2v). Enkelen van haar leden die over Vlaanderen regeerden, krijgen tussendoor in de uiteenzetting wat meer reliëf door een opvallende karaktertrek of een kleine anekdote : zo reeds de stamvader Liederik met zijn uiterste zin voor eerlijkheid, die zijn oudste zoon ter dood veroordeelde omdat hij te Doornik een appel uit de korf

(29) « auctore Guilielmo Bouclensi » (f.D1).

(30) « Tu enim illa es Flandria, quae Brugis illo auctore Ioanne Eickio, novas et ante illum diem mortalibus inauditas pingendi artes excogitasti; pingendi ? immo vero picturas, et picturis res quaslibet aeternitati commendandi facultatem assecuta es. Tu es illa, quae efficacem olei vim, ad picturas quasi immortalitate donandas, tibi, tuis posteris, et quibuscunque gentibus patefecisti... » (f.C3v).

(31) Bedoeld is koning Alfons X van Castilië (1252-1284).

(32) Nl. Martin Castelain of Chastelin, in de XVIe eeuw. Zie over hem *Biographie Nationale*, III, kk. 370-371, en L. Guicciardini's werk, s.v. Wervick.

(33) Livina Beninck, uit Brugge, dochter van Simon (1483-1561) en Suzanna Hurembouts of Horenbolt, zuster van Lucas (eerste helft van de XVIe eeuw).

van een arme vrouw had geroofd (f.E1); verder Boudewijn VI die het gezag van de baljuws deed toenemen³⁴; Boudewijn VII Hapken (*Securis*) die met meedogenloze strengheid tegen de boosdoeners optrad (ff.D4v-E1); Filips van den Elzas, wiens grootse visie reeds van zijn prilste jeugd af duidelijk bleek (f.K1v); Gwijde van Dampierre die op tachtigjarige leeftijd bij zijn bevrijding uit de kerker stierf alvorens naar zijn land te kunnen terugkeren, maar die zich nochtans gelukkig achtte om de herwonnen vrijheid van het graafschap (f.E1); Filips de Goede die met grote luister de orde van het Gulden Vlies oprichtte (f.I4v-K1) en tot wie van overal gezanten kwamen, zelfs vanwege Pape Jan (f.D4v), maar die ook bij het beteugelen van een opstand van zijn onderdanen kon wenen om de vele gesneuvelden (f.K1v).

Naast de graaf treden in Vlaanderens bewonderenswaardige politieke structuur — die alle andere, Atheense, Spartaanse en Romeinse inbegrepen, overtreft (ff. D2r-v) ! — de Staten op het voorplan. Hun samenstelling uit Vier Leden is reeds uiteraard de ideale vorm zelf: het woord Leden roept aanstonds het begrip Lichaam op, en het getal Vier beantwoordt aan een der meest essentiële wezenseisen, zoals blijkt uit de vier oerelementen, de vier windstreken, de vier jaargetijden enz. (ff.D2v-D3) !? Belangrijker dan deze niet zeer overtuigende argumentatie zijn echter voor ons weer de historische gegevens waarmee de spreker wil aantonen dat de tussenkomst van de Staten steeds een krachtige steun is geweest voor vorst en land: aldus herhaaldelijk voor Robrecht van Bethune (in 1308, 1313, 1316) tegenover de koning van Frankrijk; eveneens bij het sluiten van de Hollandse vrede in 1322, bij het bevestigen van de rust in het graafschap in 1325, bij de vrede van Arques in 1326; zo ook nog bij de onderhandelingen voor de terugkeer van de drie kasselrijen in Frans-Vlaanderen, in 1369 (f.D3).

Ook de stedelijke magistratuur met haar burgemeesters en schepenen (en de «voegti» te Ieper) komt ter sprake (f.D3), en zelfs de neringen en ambachten worden in het voorbijgaan even vermeld (f.I2). Een reeks namen van bekende juristen, staatslieden en administratoren mocht natuurlijk in dit overzicht niet ontbreken (f.I4).

Daar geheel dit voortreffelijke regerings- en instellingenapparaat natuurlijk zijn ontstaan in eerste instantie dankt aan de eigen volksaard, wordt ook deze spreker zoals zijn voorganger van zelf ertoe gebracht nader in te gaan op enkele karaktertrekken, maar

(34) Hij wilde nl. «*ut candidam virgam Flandriae Praetores (Bailivos vocamus) longam ac rectam gestarent: quae gestantes recti candoris; obviantes, reverentiae; omnes officii admoneret*» (f.D4v).

dan liefst op zulke die nauw samenhangen met het door hem behandelde institutionele thema. Hij uit zijn bewondering voor de oudheid, zuiverheid en sierlijkheid van de Vlaamse taal (f.I2), prijst de gehechtheid van de Vlamingen aan hun taal en hun verweer tegen ieder onrecht op dit punt, zoals o.m. blijkt uit hun eis tot splitsing van de Raad van Vlaanderen, onder Jan zonder Vrees (f.I2v), en vindt gelegenheid om terloops te reppen over het « Schilt ende vrient » van 1302 (f.I2v). Met die gehechtheid aan de eigen taal bezitten de Vlamingen nochtans een grote aanleg voor het aanleren en hanteren van andere talen en een opvallende gemakkelijheid voor de omgang met vreemdelingen (f.E1v.). Bovenal munten ze uit door de trouw aan hun vorst : juist door het heulen met een Engelse partij en door zijn dreigende houding tegenover de graaf kwam een Artevelde b.v. ten val ³⁵ ! Werd een opgewonden volksmassa te Gent niet met ontzag bevangen, toen Karel de Stoute onder hen verscheen ? Bij nog vele andere gelegenheden trouwens volstond de aanwezigheid van de vorst om de ontevreden gemoederen tot bedaren te brengen (ff.I3v-4).

Die rijkbegaafde volksaard verklaart ook de bloei van onderwijs en wetenschap in Vlaanderen. De scholen van Gent en Geraardsbergen konden wedijveren met de beroemde school van Deventer, en Justus Lipsius in eigen persoon heeft zich met de hoogste lof uitgelaten over de prestaties van verscheidene Vlaamse geleerden (f.I3). Die ontwikkeling en kennis beperken zich niet tot de gewone gebieden van de wetenschap, maar strekken zich zelfs uit tot zeer ongewone terreinen uit : vond de valkenjacht b.v. haar oorsprong niet in Vlaanderen, van waaruit ze dan elders werd overgenomen, zelfs door de vermaarde Frederik Barbarossa (ff.I4r-v) ?...

Ten slotte is er de uitvoerige uiteenzetting over de plaats van de godsdienst in Vlaanderens leven en streven (ff.E3-F3v; K2v-L3) : de eerste geloofsverkondigers in het verleden (f.E3v) en de vele heiligen, de bloeiende abdijen met hun bibliotheken en scriptoria, de rijke kerken en de nog kostbaarder en duurzamer schat der talrijke relieken (zeer speciaal het H. Bloed te Brugge, waarbij de wondere opwekking van een doodgeboren kind in 1470 ter sprake komt, - f.K4); de liefdadigheidsbroedersschappen en de kapittels, de bedevaarten (met een expliciete vermelding van het

(35) « Qua de re quod luculentius argumentum, quam quod cum ceteris quidem in rebus Anglicae factioni cum Iacobo illo Artevelde contra Principem, seu dolo, seu minis coacti consentirent; ubi autem de exterminando Principe sola mentio vel per levissimum rumorem audita esset, ipsum statim auctorem Arteveldam arripuerunt, condemnarunt, capite mulctarunt ? » (f.D3v).

Brugse heiligdom van de Potterie, - f.L1v) en de Mariadevotie (met o.m. haar aandeel in de bevrijding van Ieper in 1383, -f.L1v).

Op alle gebied van kunst en kennis zijn namen van toonaangevende geestelijken te noemen: een Hendrik van Gent, de *doctor solemnis* in de tweede helft der XIIIe eeuw (f.K2v), de Franciscan Walter van Brugge die bisschop van Poitiers werd (f.F3), de Cisterciënzer Joannes Sindevindus die te Parijs ging doceren, evenals Joost Clichthove uit Nieuwpoort en nog anderen, waaronder toch een aparte plaats toekomt aan de twee blinde geleerden Carolus Fernandus en Parsifal Belligenius uit Brugge (f.K2v)³⁶.

Vlaanderens militaire prestaties hangen ten nauwste samen met zijn godsdienstzin (ff.L1-L2v). Het schoonste getuigenis daarvan zijn de kruistochten (ff.L3v en F2). Krachtadig verzette men zich tegen iedere ketterij, zoals reeds Tanchelinus kon ervaren (f.E4v), en toen in de XVIe eeuw het protestantisme een tijdlang de macht in handen kreeg, verkozen vele Vlamingen de ballingschap te Sint-Omaars, waar ze door gebed en boete ertoe bijdroegen de ketterij te overwinnen en te verdrijven³⁷. Tijdens het grote schisma van de laatste decennia der XIVe eeuw hield Vlaanderen het, ondanks de bedreigingen van Frankrijk, met de paus van Rome, en toen Brugge op zeker ogenblik onder schismatiek gezag was geraakt, trokken alle bewoners jaarlijks naar Gent om daar hun Pasen te houden bij degenen die aan Rome's kant stonden (ff. E4v-F1).

Ook in dit overzicht wordt een beroep gedaan op de figuren van de graven zelf om de rol van het geloof in Vlaanderens verleden te belichten: hoe het graafschap zijn ontstaan zelf dankte aan de tussenkomst van paus Nikolaas I ten voordele van Boudewijn en Judith in 862-863 (f.E4); hoe Boudewijn de IJzeren voor het verdedigen van zijn gebied tegen de heidense Denen ook zijn toevlucht nam tot het gebeente van de H. Donatianus uit Reims (f.E4v); hoe Arnulf zich om zijn mildheid tegenover de Blandinusabdij de bijnaam de Grote verwierf en gedurende zijn ziekte al zijn vertrouwen op God en op Gerardus' voorspraak stelde (f.F1v)³⁸. Robrecht de Fries droeg in geest van boete het zijne bij tot het oprichten van kerken en kapittels (f.F1v); Robrecht van Jeruzalem

(36) Walter van Brugge werd bisschop van Poitiers in 1300. Joannes Sindevindus stierf te Parijs in 1319, Joost Clichthove te Chartres in 1543. Over Carolus Fernandus (†1496) en Parsifal Belligenius (†1530): zie A. MIRÆUS, *Elogia illustrium Belgii scriptorum*, Antwerpen, 1602, 142-143.

(37) « Ecqua etenim ratione insolentem adventitiorum Haereticorum audaciam repressisset Flandria, urbibus suis expulisset, in Batavorum potius antra retorsisset, si quotidie suis precibus, ieiuniis, eleemosynis, ceterisque sacris armis, Deo spectatore, boni exules non pugnassent? Pugnauerunt, pugnauerunt: refrenata est Haeresios rabies » (f. F1).

(38) Gerardus van Brogne († 959).

nam deel aan de eerste kruistocht en deed er zulk diep besef op van de machtige hulp van Sint-Andreas dat hij een abdij ter ere van de heilige te Brugge liet bouwen, in 1098 (f.L2). Karel de Goede, om zijn mildheid de vader van het volk geheten, werd door zijn godsvrucht naar de marteldood geleid, en bewerkte kort nadien reeds de wonderbare genezing van een man die acht jaar verlamd was (ff.F2r-v). Dirk van den Elzas toog tot viermaal toe naar het H. Land en zijn vrouw Sibylla wijdde zich aan de dienst der zieken (f.F1v). Filips van den Elzas weigerde het koninkrijk Jeruzalem toen het hem in 1177 werd aangeboden omdat hij dit in tegenstrijd achtte met zijn kruisvaardersgelofte (f.E3). Joanna en Margareta van Konstantinopel gaven blijk van hun vrome gezindheid door het stichten van gast- en ziekenhuizen (f.F1v). Karel de Stoute onderscheidde zich door zijn onberispelijk leven en waakte met strenge verordeningen over het gedrag van zijn soldaten opdat ze zich niet te buiten zouden gaan, zelfs bij strafexpedities als tegen Dinant (f.F2). Karel V liet zich bij de gevangenneming van Frans I niet tot uiterlijk feestgejuich verleiden, maar ging 's anderendaags in dankbaarheid om de behaalde zege te kommunie (f.F2). En het heilig leven en sterven van Filips II en de deugden van de aarts-hertogen zijn nog voldoende aan allen bekend om erover uit te weiden (f.F2). Spreken overigens, om alles kort samen te vatten, de namen zelf van Goede, Vrome, Rechtvaardige e.d. die vele vorsten droegen, geen duidelijke taal (f.F1v) ?

Bij het beëindigen van deze bloemlezing die in haar uitvoerigheid toch nog beknopt bleef, hoeven we nauwelijks erop te wijzen dat dit boekje niet bijzonder hoog moet worden aangeslagen voor zijn historische oorspronkelijkheid en waarde. De opstellers ontleenden de gegevens aan andere schrijvers en verwijzen trouwens in de marge herhaaldelijk naar die werken : de *Commentarii sive Annales rerum Flandricarum Libri septendecim*, van Jacob de Meyer (uitgegeven door diens neef Antoon, bij Joannes Steelsius te Antwerpen in 1561), de *Flandria Commentariorum lib. IIII descripta*, van Jacobus Marchantius (Plantijn, Antwerpen, 1596), *Les Chroniques et Annales de Flandres*, van Pierre d'Oudegherst (Plantijn, Antwerpen, 1571), *De rebus gestis regum Francorum libri decem*, van Paulus Emilius (Parijs, 1548), het *Compendium* van Robert Gaguin (omstreeks 1500 opgesteld en herhaaldelijk gedrukt), de *Indiculus Sanctorum Belgii*, van Joannes Molanus (Wellaeus, Leuven, 1573, of Nutius, Antwerpen, 1583), de reeds vermelde *Descrittione di tutti i Paesi Bassi altrimenti detti Germania inferiore*, van L. Guicciardini (Plantijn, Antwerpen, 1567), de *Annales ecclesiastici*, van Caesar Baronius (Rome, 1588-1607), de

Chroniques van Froissart, het zeer recente *Elogia illustrium Belgii scriptorum*, van Aubertus Miraeus (Antwerpen, 1602) en nog een zeker aantal andere.

Evenmin moeten we in het boekje veel kritische zin gaan zoeken. De opstellers nemen doorgaans de gegevens van hun bronnen over zonder zich grote zorg te maken omtrent hun waarachtigheid. Een zeldzame keer horen we even een twijfel opperen over de betrouwbaarheid van een of andere bijzonderheid : over Goropius Becanus' theorie betreffende de oudheid van de Nederlandse taal b.v. (f.I2), over de aanwezigheid van *Flandri* in Odoakers leger (f.B3), over de 4.000 gulden sporen die volgens een auteur te Kortrijk zouden zijn buit gemaakt (f.B4), en in dergelijke gevallen schijnen de opstellers dan meestal nog geneigd toch maar geloof te hechten aan de bewering. Dat ze op hun hoede zouden zijn voor de wel hoge getallen van inwoners, van gesneuvelden enz. mogen we van hen niet verwachten, maar zelfs hebben ze geen oog voor bepaalde onderlinge tegenstrijdigheden die binnen één pleidooi soms te vinden zijn³⁹; ze maken alle bijzonderheden ondergeschikt aan het doel van hun betoog en doen dit niet steeds op erg handige wijze.

Al deze verwijten gaan op. In dat opzicht is dit boekje een tijdsdokument zoals er nog vele andere zijn. Toch menen we het in een bepaald opzicht een zeer merkwaardig tijdsdokument te mogen noemen omdat het nl. voor ons een zeldzaam duidelijk getuigenis uitmaakt van de belangstelling die er in het humanistisch onderwijsmilieu van die jaren voor het eigen middeleeuws verleden mogelijk was. De verwijzingen naar de bovenvermelde werken tonen dat die boeken de leerlingen in handen kwamen, en de overvloedige en voortdurend in het betoog verweven bijzonderheden bewijzen dat de knapen geheel vertrouwd waren met de inhoud.

Jammer genoeg beschikken we niet over vele dergelijke getuigen. Wellicht is ook in die zelfde trant, maar dan Brabants georiënteerd, het spel geweest, dat in 1611 te 's-Hertogenbosch werd opgevoerd⁴⁰. In elk geval waarschuwt de zeldenheid voor een al te gemakkelijke en overhaastige veralgemening. Maar anderzijds kan men, met dit getuigenis van het *Iudicium* voor ogen, moeilijk beweren dat het humanistisch onderwijs der XVIIe eeuw volslagen

(39) B.v. over de verhouding van de Vlaamse onderdanen tot de Boergondische hertogen.

(40) Naar de annalist uit het kollege van 's-Hertogenbosch voor dat jaar optekende: « ... recitatae quatuor orationes panegyricae in 4 praecipua Sylvaeducensium decora, Mercuriale, Martium, Palladium et Catholicum; interposita iudicia Famae, Brabantiae, Europae, Ecclesiae, praesidente Veritate » (*Algemeen Rijksarchief te Brussel, Jezuïetenfonds, Flandro-Belgica*, n. 824, 13).

vreemd stond tegenover het middeleeuws verleden of dat het geschiedenisonderricht er grondig werd verwaarloosd.

Antwerpen, april 1959.

Pas lange tijd nadat ik dit artikel had opgesteld en verschillende weken nadat ik het aan de redactie van de *Handelingen* had verzonden om gezet te worden, kwam me de studie van A. VIAENE onder ogen, *Het debat over Vlaanderens roem in het Jezuïetencollege te Brugge, 1605*, in *Biekorf*, 60 (1959), 161-170. Daar het hier om de beschrijving en ontleding van hetzelfde boekje gaat, vertonen beide artikelen vanzelfsprekend grote gelijkenis. Anderzijds is beider opzet toch verschillend en vullen ze elkaar in zekere opzichten aan. Daarom had de redactie van de *Handelingen* ook geen bezwaar tegen het verschijnen van mijn artikel. J.A.